

Sak 10249337 698/12-123

Spesialenhetens vurdering

Saken er vurdert etter straffeloven § 325 første ledd nr. 1 om grov uforstand i tjenesten. Det følger av rettspraksis at straff etter denne bestemmelse bare kommer til anvendelse dersom en tjenestemann ved handling eller unnlatelse har utvist kvalifisert klanderverdig opptreden som foranlediger sterke bebreidelser for mangel på aktsomhet, jf. Rt 1986 side 670.

1. Rettslig grunnlag for fastlenking av arrestanter til vegg

Spesialenheten vil først vurdere om det foreligger rettslig grunnlag for å lenke arrestanter fast til veggen.

Rammene for politiets lovlige maktbruk er angitt i politiloven § 6 og er nærmere regulert i politiinstruksen §§ 3-1 og 3-2. Det følger av politiloven § 6 fjerde ledd at politiet kan bruke makt under tjenesteutførelsen i den utstrekning det er nødvendig og forsvarlig. Av politiloven § 6 annet ledd fremgår at de midler som anvendes må være nødvendige og stå i forhold til situasjonens alvor, tjenestehandlingens formål og omstendighetene for øvrig.

Politiinstruksen § 3-2 tredje ledd gir politiet adgang til å anvende håndjern ”på person som under pågrep eller transport truer med eller gjør seg skyldig i vold, eller der forholdene gir grunn til frykt for at vedkommende vil utøve vold eller flykte. Dessuten kan slike midler brukes mot person som forsøker å påføre seg skade, og ellers for å hindre forspillelse av bevis.”

Av politiinstruksen § 3-2 fjerde ledd fremgår at ”[p]olitiets adgang til å bruke særlige maktmidler av teknisk eller annen art i tjenesten er regulert i egen instruks. I ethvert tilfelle skal vilkårene i første ledd være oppfylt før disse midler tas i bruk.” Videre følger det av bestemmelsens femte ledd at ”[p]olitiutstyr som nevnt i tredje og fjerde ledd skal være godkjent av Justisdepartementet.” Myndigheten til å godkjenne slikt politiutstyr er delegert til Politidirektoratet.

Selv om det benyttes håndjern ved fastlenkingen av arrestanter i sentralarresten i Drammen, mener Spesialenheten at dette maktmidlet ligger så vidt langt fra alminnelig håndjernbruk, at politiinstruksen § 3-2 tredje ledd ikke kan tjene som rettslig grunnlag for bruken. Det vises til at fastlenkingen normalt gjennomføres ved at arrestanten plasseres med ryggen mot celleveggen og lenkes fast med armene ut til hver side til to veggfester som har en avstand på 150 cm. Den posisjon arrestanten etter dette blir sittende i må nødvendigvis medføre betydelig ubehag.

Spesialenheten legger videre til grunn at bruk av et slikt maktmiddel ikke er regulert i sentrale instruks eller godkjent av Politidirektoratet.

Av Politidirektoratets midlertidige instruks om bruk av tvangstrøye og reimseng av 11. april 2008, som ble sendt til landets politimestere, fremgår blant annet at Politidirektoratet vurderer å nekte politidistriktene å bruke tvangstrøye og reimseng. Bruk av reimseng i politiarrest ble avskaffet ved Politidirektoratets brev 21. august 2013. Etter Spesialenhetens mening er fastlenking til cellevegg og bruk av reimseng likeartede maktmidler. Fastlenking til cellevegg antas imidlertid å være et mindre kontrollerbart og forsvarlig maktmiddel enn reimseng, som også er hjemlet som tvangsmiddel i psykisk helsevernloven § 4-8.

Spesialenheten legger til grunn at fastlenking til vegg vil kunne innebære en krenkelse av EMK art. 3 om tortur, umenneskelig eller nedverdiggende behandling. Europarådets

torturovervåkningskomité (CPT) har ved flere anledninger hatt kritiske merknader til innretninger som gir mulighet til fastlenking av arrestanter. Etter besøk i Norge i 2011 anbefalte komiteen at det ble tatt skritt for å fjerne alle innretninger som er særskilt tilrettelagt for at arrestanter kan lenkes til veggen. Komiteen viste blant annet til at personer som opptrer utagerende snarest bør fremstilles for lege. Norske myndigheter har i sine svar til komiteen blant annet vist til at lenking til vegg kun skjer helt unntaksvis, typisk i venteområder ved massearrestasjoner og at lenking kun vil skje over en kortere periode. Spesialenhetens etterforskning har avdekket at fastlenking av arrestanter til cellevegg innebærer en bruk som går ut over det som er beskrevet i norske myndigheters svar til CPT.

Innretningen i sentralarresten ved Søndre Buskerud politidistrikt, som gir anledning til å lenke fast arrestanter til veggen inne på celler, må etter dette sies å være uhjemlet og er videre i strid med anbefalinger fra CPT, og Spesialenheten mener at Søndre Buskerud politidistrikt ikke har rettslig grunnlag for slik fastlenking på celle.

2. Strafferettslig vurdering av fastlenkingen av X

Av instruks for sentralarresten i Søndre Buskerud politidistrikt av 29. august 2011 punkt 2.2. Fremgår at operasjonsleder er ansvarlig for alle innsatte i sentralarresten, og at operasjonsleder skal påse at regler, instruksjoner og rutiner for arresttjenesten følges. Det fremgår videre av instruksjonen punkt 2.5 at ansatte ved operasjonssentralen/FOE er ansvarlig for oppfølging av innsatte i sentralarresten via lyd/bildeoverføring til operasjonssentralen, og etter instruksjonen punkt.3.2. skal operasjonsleder ta konkret stilling til hva tilsynet ved den enkelte inspeksjon skal bestå i, vurdert ut fra hva som er nødvendig i hvert enkelt tilfelle.

På bakgrunn av visepolitimester As forklaring legges det til grunn at fastlenking av arrestanter er godkjent av ledelsen i politidistriktet blant annet for å forhindre selvskading. Innretningen og bruken av denne har eksistert siden det nye politihuset i Drammen ble tatt bruk i 1999. Ut fra etterforskningsresultatet legges det til grunn at retningslinjer for bruken av veggfestene ikke har vært nedfelt skriftlig før revisjonen 13. august 2013 av politidistriktets arrestinstruks, som var foranlediget av Spesialenhetens etterforskning av saken. Det legges til grunn at det også før revisjonen av instruksjonen har vært tillagt operasjonsleder å ta beslutningen om arrestanter skal lenkes fast, men at det ikke har vært klare retningslinjer for rapportering eller registrering av bruken.

Ut fra opplysninger i Xs anmeldelse og arrestjournalen, legges det til grunn at X ble lenket fast i celleveggen fordi han slo hodet i veggen. Det fremgår imidlertid ikke av arrestjournalen eller annen dokumentasjon hvem som traff beslutningen om å lenke X fast i veggen eller hvor lenge X var fastlenket, og opplysninger fra operasjonslederne S og D, samt arrestforvarer F, gir ikke svar på dette.

Spesialenheten finner at X ble utsatt for et inngrep som manglet hjemmelsgrunnlag og at det ikke ble sikret notoritet over varigheten av inngrepet eller hvem som traff beslutningen. På bakgrunn av forklaringer fra S og politibetjent D, synes det som om spørsmål om fastlenking av X ikke ble forelagt operasjonsleder, at operasjonsleder ikke hadde kjennskap til at X ble lenket fast eller hvilket tilsyn han ble gitt. Det synes videre som om X ikke har vært undergitt slikt tilsyn som er praksis ved bruk av veggfestene, herunder at celledøren skal stå åpen og at bilder fra kameraovervåkingen skal vises på storskjerm på operasjonssentralen.

Ut fra etterforskningsresultatet kan det ikke føres tilstrekkelig bevis for at enkeltpersoner har opptrådt straffbart ved behandlingen av X i arresten. Saken henlegges derfor for F, S og politibetjent D etter bevisets stilling.

3. Foretaksstraff

Spesialenheten har vurdert om Søndre Buskerud politidistrikt som foretak kan straffes for grov uforstand i tjenesten.

Av straffeloven § 48a følger at ”når et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, kan foretaket straffes. Dette gjelder selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtredelsen.”

Foretaksstraff for overtredelse av straffeloven § 325 første ledd nr.1 vil kunne være aktuelt dersom politidistriktet har mangelfulle rutiner, der det foreligger mangelfull kunnskap hos ansatte om rutiner og regelverk eller der det foreligger kritikkverdige opptreden fra enkeltpersoner uten at det er grunnlag for personlig straffansvar.

Politimesteren har det overordnede ansvar for at virksomheten i politidistriktet drives innen de lover, regler og instruks som gjelder. Når det gjelder inngrep i borgernes frihet, må det stilles særlige krav til aktsomhet med hensyn til hjemmelsgrunnlag og måten inngrepet gjennomføres på.

Søndre Buskerud politidistrikt har over en periode på mange år akseptert bruk av et uhjemlet tvangstiltak, noe Spesialenheten i seg selv mener er å karakterisere som kvalifisert klanderverdig. Etter Spesialenhetens mening ga både Politidirektoratets midlertidige instruks om bruk av tvangstrøye og reimseng 11. april 2008 og Spesialenhetens etterforskning av den foreliggende saken foranledning for Søndre Buskerud politidistrikt til å vurdere hjemmelsgrunnlaget for fastlenking av arrestanter til cellevegg. Til tross for dette har politidistriktet formalisert den uhjemlede bruken ved revisjon 13. august 2013 av politidistriktets arrestinstruks.

Spesialenhetens etterforskning har videre avdekket flere svakheter ved beslutningsprosessen og rapporteringen ved bruken av veggfestene. Det knytter seg usikkerhet med hensyn til om operasjonsleder besluttet fastlenking av X, og det kan dermed stilles spørsmål om hvor etablert praksisen om at operasjonsleder beslutter fastlenking har vært. Videre foreligger det ikke klare retningslinjer for å sikre notoritet over bruken, og fastlenkingen av X viser også at notoritet over varigheten av fastlenkingen har vært mangelfull. Spesialenheten bemerker at det ut fra borgernes rettssikkerhet og mulighet for kontroll og korreksjon av politiets maktmiddelbruk, er viktig at det sikres notoritet over hva som er gjort eller besluttet, av hvem og på hvilket grunnlag. Etter Spesialenhetens mening må det rettes sterke bebreidelser mot Søndre Buskerud politidistrikt for ikke å ha klare rutiner og retningslinjer for rapportering av et så inngripende maktmiddel som fastlenking av arrestanter til cellevegg.

Etter en samlet vurdering av foreliggende etterforskningsmateriale finner Spesialenheten etter dette at vilkårene for ileggelse av straff for overtredelser av straffeloven § 325 første ledd nr. 1, jf. § 48a er til stede.

Når grunnvilkåret for straff etter straffeloven § 48a er oppfylt, beror det på en skjønnsmessig vurdering om foretaksstraff skal idømmes. Straffeloven § 48b inneholder retningslinjer for vurderingen, og lyder:

”Ved avgjørelsen av om straff skal ilegges et foretak etter § 48a, og ved utmålingen av straffen overfor foretaket skal det særlig tas hensyn til

- a) straffens preventive virkning,
- b) overtredelsens grovhet,
- c) om foretaket ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget overtredelsen,
- d) om overtredelsen er begått for å fremme foretakets interesser,
- e) om foretaket har hatt eller kunne ha oppnådd noen fordel ved overtredelsen,
- f) foretakets økonomiske evne,
- g) om andre reaksjoner som følge av overtredelsen blir ilagt foretaket eller noen som har handlet på vegne av det, blant annet om noen enkeltperson blir ilagt straff.”

Spesialenheten har etter en konkret og helhetlig vurdering kommet til at foretaksstraff bør ilegges i dette tilfellet. Det er særlig lagt vekt på at ileggelse av foretaksstraff antas å ville ha preventiv virkning når det gjelder å sikre at politiet sørger for rettslig grunnlag for inngripende tvangstiltak overfor arrestanter. Spesialenheten mener også at aksept av bruken av et uhjemlet tvangstiltak og manglende rutiner for å sikre notoritet over bruken, er så alvorlig at overtredelsen må anses som grov.

Ettersom visepolitimesteren i Søndre Buskerud politidistrikt er avhørt i saken, har Spesialenheten ikke funnet grunn til å oversende saken til politimesteren for uttalelse før foretaksstraff ilegges. I medhold av påtaleinstruksen § 34-7 annet ledd ber Spesialenheten om at politimesteren gjennomgår saken administrativt og vurderer avvikling av bruken av veggfestene på cellene i sentralarresten ved politihuset i Drammen.

Spesialenheten har også funnet grunn til å oversende saken til Politidirektoratet for administrativ vurdering. Spesialenheten viser til at Søndre Buskerud politidistrikt tidligere er ilagt foretaksstraff for hendelser i arrest ved forelegg 28. juli 2009, 21. mai 2012 og 22. august 2012, det siste etter ordre fra Riksadvokaten. At politidistriktet igjen ilegges foretaksstraff på grunn av forhold i arrest, gir etter Spesialenhetens mening grunn for Politidirektoratets gjennomgang i lys av direktoratets arbeidsgiver- og tilsynsansvar.